

gen. Der er næsten kun tale om at se situationen ud fra den stigende kritik af købstadprivilegerne, der er karakteristiske for samtiden, mens der i mindre grad er taget hensyn til den oprindelige argumentation for købstadprivilegerne, som er deres historiske forudsætning.

Det vil fremgå af det ovenstående, at der på en række punkter kan rejses kritik mod den prioritering af kildeanvendelse, der er lagt til grund for afhandlingen, og at heller ikke tolkningen af kilderne er ganske fri for problemer. Som helhed demonstreres der dog særdeles gode evner til at bearbejde et stort og heterogent materiale, til at trænge ned til de centrale problemer og til at fremlægge resultaterne på en klar og overskuelig måde. Afhandlingen vil derfor fremover kunne give forskningen vægtige og nyttige oplysninger om, hvorledes købmanden fungerede i det danske provinsbysamfund i første halvdel af det 19. århundrede.

Hans Chr. Johansen

Rolf Torstendahl: Dispersion of Engineers in a Transitional Society. Swedish Technicians 1860–1940. Studia Historica Upsaliensia 73. Uppsala 1975. 312 sider.

Denne stort anlagte undersøgelse af den svenske ingeniørstands historiske opkomst og udbredelse i industri og offentlig tjeneste udgør et af hovedbidragene til et forskningsprojekt, hvis generelle formål er at belyse naturforskernes og teknikernes rolle i den svenske industrialiseringsproces.

Projektet, som er finansieret af et fond oprettet af Sveriges Rigsbank, er initieret og ledet af prof. Gunnar Eriksson, prof. Nils Runeby og docent Rolf Torstendahl. Tidligere er udkommet en fremstilling af den politiske baggrund for det tekniske uddannelsessystems oprettelse i Sverige, også forfattet af Rolf Torstendahl. (*Studia Historica Upsaliensia* 66).

Når man stiller sig den opgave at undersøge ingeniørernes rolle i den proces, der omformede Sverige til et industrisamfund, kan man udgå fra flere mulige problemstillinger. Præciseringen af det eller de spørgsmål, som undersøgelsen skal give svar på, vil i høj grad afhænge af hvad man lægger i begrebet rolle. Det er jo langt fra noget entydigt begreb, når det knyttes til en social gruppering.

Et grundlæggende valg må foretages mellem i hvert fald to mulige betydninger. Man kan vælge at knytte sit rollebegreb til ingeniørgruppen forstået som et kollektivbegreb, refererende til et homogent socialt lag eller klassefraktion med bestemte økonomiske, sociale eller politiske funktioner i den samfundsmæssige helhed. Eller man kan definere ingeniørgruppens rolle som et statistisk aggregat af de enkelte individroller. Dette valg vil blive afgørende for arten af de spørgsmål, man med mening vil kunne stille sig, og arten af det datamateriale, der bliver relevant for besvarelsen.

Et andet valg af betydning for problemstillingens præcision knytter sig til det forhold, at rollebegrebets betydningsindhold er bestemt af den sociale kontekst. For at kunne stille præcise spørgsmål må man afgøre hvilken rolle, man finder det væsentligst at undersøge. Bruger man begrebet i en økonomisk sammenhæng, kan man f. eks. rejse spørgsmål om, hvorvidt det voksende antal ingeniører fungerede som en selvstændig social drivkraft, der befordrede udviklingen af den nye industrielle produktionsteknik. Eller omvendt, om denne nye kategori af professionelle teknikere snarere opstod som et socialt produkt af økonomiske processer, hvis igangsættende kræfter var af mere upersonlig art. Eller om forholdet måske var af mere kompliceret natur, således at en oprindeligt aktiv og innovativ historisk rolle efterhånden underordnedes sit eget produkt; med andre ord, om ingeniørernes økonomiske rolle ændredes som følge af den igangsatte industrialiserings egen ud-

viklingsdynamik. Anvendes rollebegrebet også i en social, politisk eller endog ideologisk sammenhæng, kan der rejses en række yderligere spørgsmål om, hvorledes dette nye »mellem-lag« af teknisk intelligens placerede sig i den svenske klassestruktur og hvilken rolle det kom til at spille i dette samfunds modsætnings- og magtforhold.

Den væsentligste svaghed ved Rolf Torstendahls forskningsprojekt udspringer af, at han og de øvrige projektledere ikke synes at have gjort sig mange overvejelser af denne art før undersøgelsens igangsættelse.

I bogens indledning præsenteres undersøgelsens generelle formål ganske vist som »an effort to determine the role played by technical education and technical knowledge in the social change brought about by industrialization«. Men som det også fremgår har dataindsamlingen været indledt uden at der på det tidspunkt forelå nogle nærmere præciserede spørgsmål, som disse data skulle hjælpe til at besvare. »When this investigation started« – skriver Torstendahl – »its purpose was simply seen as a sort of descriptive social history«. Det reelle sigte med dataindsamlingen i denne tidlige fase af undersøgelsen var simpelthen at få et statistisk billede af ingeniørgruppens erhvervs mobilitet i det svenske samfund. Uden at der er gjort noget forsøg på at udvikle det af eller begrunde det i forhold til projektets generelle formål indsnævres det faktiske formål herefter til følgende: »The main part of the investigation deals with the occupations of the Swedish technicians. These occupations are seen in two mobility perspectives: a longer one comparing technicians with their fathers and a shorter one comparing different parts of their careers«. Da det af forskellige grunde har været vanskeligt at skaffe noget større data-materiale til en belysning af de undersøgte personers vertikale mobilitet (bevægelse i et statushierarki) omhandler hovedparten af undersøgelsen en detaljeret statistisk belysning af ingeniørernes horisontale mobilitet (bevægelse mellem forskellige erhvervs-kategorier uden hensyn til den evt. samtidige vertikale mobilitet).

Mellem undersøgelsens generelle formål og den faktiske undersøgelse er der ingen eller i hvert fald kun en yderst vanskeligt gennemskuelig sammenhæng. Ved læsningen af bogen er det derfor forblevet mig ganske uklart, hvilke spørgsmål Rolf Torstendahl i grunden søger svar på. Herved får den et markant præg af omhyggelig og detaljeret beskrivelse for beskrivelsens egen skyld. Man kan også sige det på den måde, at det mest problematiske ved undersøgelsen består i dens mangel på nogle interne *relevanskriterier*, i forhold til hvilke både forfatteren og læseren kunne afgøre hvad der er væsentligt og hvad der er uvæsentligt.

Hvis man imidlertid ser bort fra disse manglende relevanskriterier – og mange forskere opdraget i en ældre empiristisk tradition vil sikkert kunne gøre det, måske endda uden at vide det – så kommer man vist ikke uden om at karakterisere undersøgelsen som teknisk set videnskabeligt perfekt.

Efter indledningsvis at have beskrevet den industrielle udvikling i Sverige og antallet af ingeniører i forskellige brancher på basis af tidligere fremstillinger koncentrerer Rolf Torstendahl sig om en undersøgelse af mobiliteten hos den gruppe af teknikere, som tog afgangseksamen fra et udvalg af tekniske ingeniørskoler i tidsrummet 1881–1910. Det drejer sig om godt 2000 personer. På basis af et overordentligt stort antal kilder er der registreret biografiske data for alle disse personer med henblik på en belysning af deres erhvervs-karriere. Torstendahl nævner, at en komplet liste over de kilder, der blev brugt til at indhente de biografiske data, omfatter ikke mindre end 55 manuskriptsider, hvoraf dog kun et udvalg er reproduceret. Den statistiske beskrivelse af de udvalgte ingeniørers mobilitet koncentrerer om deres horisontale karrieremobilitet (erhvervsskift), som måles ved at registrere deres beskæftigelse på tre forskellige tidspunkter: lige efter afgangseksamen, efter ca. 15 år og efter ca. 30 år. Denne mobilitet er beskrevet ud fra tre forskellige aspekter. Dels ingeniørernes bevægelse inden for en klassifikation af »occupational

regions«, som vel nærmest kan oversættes ved erhvervssektorer, dels deres bevægelse på »occupational character«, som vedrører funktionen (administrativ, kommerciel, uddannelsesmæssig etc.), og dels deres bevægelse mellem den offentlige og private sektor. I den udstrækning det har været muligt berøres også generationsmobiliteten (far-søn) på disse dimensioner. Den vertikale mobilitet belyses med en undersøgelse af hvilke teknikere, der fik ledende stillinger, og såvel den horisontale som den vertikale mobilitet korrigeres på en række forskellige måder med oplysninger om ingeniørernes uddannelsessted, -art og -længde. Det vil være uoverkommeligt at referere disse statistiske sammenligninger, som – takket være den elektroniske databehandlings variationsmuligheder – er mangfoldige og indviklede. Det interessante må være, hvad der er kommet ud af det.

Rolf Torstendahl konkluderer, at de svenske ingeniører var erhvervsmobile, både vertikalt og horisontalt, og horisontalt både i »kind of work« og »kind of business«. De højereuddannede dog mere end de lavereuddannede. Som helhed mener han dog, at de svenske ingeniører udviste »a marked gesellschaftlich mobility behaviour«, og selvom der endnu ikke findes sammenlignelige mobilitetsundersøgelser af andre erhvervsgrupper i Sverige, finder han det »highly improbable that the mobility pattern of the technicians was general«. Med dette forbehold mener Torstendahl, at de svenske ingeniører havde en væsentlig rolle i den udvikling, der gjorde Sverige til »Gesellschaft«. Begrebet, som først introduceres i konklusionen, refererer formentlig til F. Tönnies berømte idealtyper, men uden at denne forbindelse påpeges. Iøvrigt lægges der stor vægt på, at undersøgelsens belysning af den horisontale mobilitet kan siges at bidrage til en »reorientering« af mobilitetsforskningen. Denne har jo traditionelt været mest optaget af den vertikale mobilitet.

Undersøgelsens resultater kan næppe kaldes opsigtsvækkende. Til gengæld er der nok ingen tvivl om deres monumentale sandhed.

Sideløbende med præsentationen af tabelmaterialet foretages omfattende og detaljerede metodiske overvejelser. Som sociolog med interesse for den kildekritiske metode må jeg tilstå, at det har været mig en intellektuel oplevelse an sich, at studere Rolf Torstendahls kombinerede anvendelse af kildekritik og kvantitativ metode. Hans grundige kildekritiske vurderinger af det statistiske materiales pålidelighed må vist simpelthen betegnes som eksemplariske. Specielt det indledende kapitel, som vurderer brugbarheden af tidligere statistiske undersøgelser, burde læses af alle samfundsforskere med interesse for anvendelse af historisk statistik. Det gælder også marxister, hvis foragt for »den borgerlige kildekritik« ironisk nok ofte har afstedkommet en for ukritisk brug af den borgerlige statistik. Særlig væsentlig finder jeg Rolf Torstendahls klare påvisning af, at bevægelserne i statistiske tidsserier på én gang kan afspejle kvantitative og semantiske udviklinger i samfundet. Torstendahls brillante anvendelse af kildekritikken afslører virkelig overraskende tilfældige og systematiske fejlkilder, som kan problematisere en tilsyneladende »uskyldigt« og neutralt udseende statistik. Sådanne eksplicite vurderinger finder vi desværre for sjældent i almindelige fremstillinger af økonomisk historie.

Efterhånden som analysen skrider frem bliver disse grundige og detaljerede metodeovervejelser imidlertid noget trættende. Det hænger sammen med den tidligere omtalte mangel på relevanskriterier, som gør det aldeles ubestemmeligt, hvilke af de mangfoldige metodetekniske problemer, der er væsentlige. Hver eneste detalje i det store materiale beskrives forskelsløst med en raffineret, omstændelig præcision, som ikke er nyttiggjort i forhold til nogle overordnede spørgsmål til objektet. Derfor forskydes analysens reelle objekt mere og mere til selve klassifikations- og databehandlingsprincipperne, mens samfundet – metodens raison d'être – fortøner sig og fremtræder som en ansamling af tal, løsrevet fra enhver signifikant socialhistorisk mening. Bestræbelsen på at få orden i disse tal tenderer til at blive et mål i sig selv. Dette bliver særligt iøjnefaldende i forbindelse

med Rolf Torstendahls forsøg på at give analysen »a theoretical dimension« ved at knytte den til sociologisk mobilitetsforskning. Her diskuteres en række definitioner og udregnes udviklede tests og »immobilitetskoefficienter« uden nogen forklaring på, hvorfor det er vigtigt – bortset fra at andre mobilitetsforskere har gjort det. Manifest bliver tomheden i denne bestræbelse, når Rolf Torstendahl f. eks. overtager det operationelt definerede begreb om et socialt systems »permeabilitet« (fra Kåre Svalastoga) og – i stedet for at give det en sociologisk tolkning – forsøger at identificere det med udtrykket for entropi ($-p \log p$) i den matematiske informationsteori. Men vurderet i projektets sammenhæng må det naturligvis medgives, at den ene tolkning kan være ligeså relevant som den anden.

Sammenfattende vil jeg sige, at undersøgelsen nok er af begrænset interesse for de, der ønsker indsigt i Sveriges industrialisering og ingeniørernes rolle i denne. Til gengæld vil jeg tro, at den har stor værdi for de forskere, der arbejder med metodeproblemerne i historisk mobilitetsforskning.

Som det vist er fremgået, har jeg et mildest talt ambivalent forhold til disse lange omhyggelige forskningsrapporter, hvor den metodetekniske stringens får primat på bekostning af indsigt i de sociale forhold.

Hvad er baggrunden for sådanne formalistiske undersøgelser, som Rolf Torstendahl desværre langt fra er alene om? Jeg tror, at de på en vis måde udspringer af alt for ambitiøse bestræbelser på at gøre samfundsvidenskaben til »science« i naturvidenskabelig forstand. Disse ambitioner er naturligvis ikke opstået uafhængigt af de sociale omgivelser. Under pres fra indflydelsesrige nestorer, bevilgende autoriteter og den skrækindjagende modsætningsfyldte »offentlighed« tenderer det videnskabelige miljø mod at internalisere normer, som depersonaliserer forskeren til en upartisk og værdifri iagttagere. Vi har vist alle mærket snerten.

De krav, man stiller sig i retning af værdifrihed og objektivitet, kan imidlertid blive så stærke, at de i realiteten fungerer som en barriere for forskningen. Det er mit indtryk, at Rolf Torstendahl har underkastet sig disse værdifrihedskrav i en sådan grad, at de endog har forhindret ham i at stille meningsfulde spørgsmål til sit objekt. Beskrivelsen af dette skal så at sige udvikle sig af sig selv – som et ideologisk »rent« produkt af en neutral metodes anvendelse på et foreliggende materiale. Det er meningsløst. Ingen videnskabelige fremskridt opstår af, at forskeren lader sig reducere til passivt medium for metoden.

Gunnar Myrdal har refereret sociologen Louis Wirth for følgende: »Utan värderingar har vi inget intresse eller sinne för relevans eller signifikans og följaktligen inget objekt«. Jeg tror, at dette er et uomgængeligt vilkår, som man ikke kan smygge af sig uden at ende med en tæt informationsstrøm, som i virkeligheden er meningsløs. Samfundsforskning er (også) en stadig kamp mod depersonalisering. Forskeren må, hvor nødigt han end vil det, med i sit produkt, med sit subjektive udgangspunkt og sine »værdiladede« standpunkter. Heller ikke den kvantitative sociologiske metode – som i de senere år er blevet så populær i historieforskningen – tillader forskeren at putte sig væk.

Tage Bild

Torben Hansgaard: Landbrugsrådets tilblivelse. Studier i landbrugsorganisationernes forhandlinger om skabelsen af en fællesrepræsentation for dansk landbrug 1880–1919. Udgivet af Landbohistorisk Selskab, Kbh., 1976. 287 s. Ill.

Den præcise og magtfulde hovedtitel på Torben Hansgaards afhandling dækker sandsynligvis meget godt det emne, forfatteren oprindeligt har sat sig for at studere, nemlig Landbrugsrådets tilblivelse. I undertitlen gearer Hansgaard dog beskedent sit studiefelt noget ned, og senere (s. 13) hedder det, at formålet med undersøgelsen har været »at give en